

زۆر به وردی سه رنج و رامانم له باره ی ئه و نووسه رانه داوه، كه له سه ر ئاواز و گۆرانی و موزیكی ده شه ری هه ورامانیان نووسیوه، ئه وهش بۆ هه ول و كۆششیان ده گه رپێته وه، چونكه نووسه ری دڵسۆزی نه ته وه یی زیاتر له كایه یه كدا خۆیان ماندوو ده كهن، هه روه ها له بواری نووسینی ئاواز و گۆرانیدا، لێكۆڵینه وه ی مه یدانی له لای ئه و نووسه ره لیهاتووانه بایه خی تایبه تی خۆی هه یه، هه ر ئه وانهش بوون، نه یانه یشتوو، ئه و سامانه نه ته وه ییه له تاریكایی چه ركه كانی داژ و دیرۆك و میژوو، تۆمارێكی له باری بۆ بدزۆزنه وه و له ژتیر چه كمه ی زوڵم و زۆرداری داگیركه ر لاپه ره كان بخره نه سه ر وه جاخێ رۆشن، ده وله تی چه وزه ی سیروان و ولاتی (حه فه نیره ته) و كاوات، كاڤاتی بیاره، تا مله پالنگانه، سه ره تای نیشه جیوه یی ئاریزانته كان ده سپیكی هونه ر و ئاوازان، بۆ چاخه یه ك له دوا یه كه كانی ئاریانقاچه كان، بنه ما و ئاوازی هونه ری گۆرانی به ته واره تی سه ره هه لده دات، دیاره باس كردنی موزیك، ئه وه نده كاریكی سانا نیسه هه موو كه سپك بتوانیت له و جۆره دا كاری بۆ بكات.

هونه ر و ئاواز و گۆرانی دیارده یه كی كۆلتووورییه، هه موو نه ته وه كان موزیكی تایبه تی خۆیان هه یه. بۆ پراژه ی هونه ری زۆر گرنگه ئه و هونه رمه ندانه ی توانایی ئه وه بیان هه یه خۆیان بۆ موزیك ته رخان بكن، ده بیته زۆر به سنگیكی فراوانه وه هه موو ئه و هه ولانه له پیتناو هونه ری ولاتدا بیته، به تایبه تی هونه ر و ئاوازی هه ورامان، كه هه زاران ساڵه بنه و بارگه ی له زیدی ره سه نی خۆیدا خسته وه و به ته مه ای خامه ی ره نگینی نووسه ره دڵسۆزه كانی ولاته، تاچه ده شه ریكه، كه به كه می ئاوری لێ دراوه ته وه.

ئهو نووسه رانه ی كه له سه ر موزیكی هه ورامانیان نووسیوه؟

دارا محممه د عوسمان
(سلیمانی)

(۱ - ۲)

عوسمان کیمهیی

سکالا و بانگه‌وازی سپاس و ستایشی به ئاوازه‌وی مروّقه، بۆ (ناهورامه‌زدا)، که زهردهشت ئەم بانگه‌واز، (گازە) شیعرییه‌ی خۆی، به ئامیتری موزیک دهرپرپوه له‌ناو ئەو حه‌فتا و دوو سرودده‌ی (یه‌سنا)دا، که ئەم سرودانه به‌کیشی برگه‌یی (هیجا) دارپژراون و زهردهشت حه‌فته‌ی سروددیانی لێ په‌سه‌ند کردوون و وه‌ک له‌ دووتوی ژماره (۳۳)ی ئەم (۱۷) سرودانه‌و به‌لگه‌ی زۆری میژووی هانوان، زهردهشت خۆی سرودگۆبه‌کی ناو ده‌سته‌ی رێبه‌رانی ئایینی بووه.» (۲)

ئەو سرودانه، که له‌به‌رده‌می ئاته‌شگه‌ده‌کاندا چراونه‌ته‌وه‌ پیاوانی ئایینی زهردهشت بوون، به‌ تایبه‌تی پیاوه‌ پیره‌کان، ئەوانه‌یان که شاره‌زایی باشیان له‌ چرینی ئەو سرودانه‌دا هه‌بووه، ئەوانیش (موگانی) زهردهشتی، یان نه‌وه‌د و نو‌پیره‌ی هه‌ورامان بوون، هۆزانی، یان شیعری برگه‌یی ئەویش دیارده‌ و ژبیری و شارستانیه‌تی هه‌ورامانن. ئەو سرود چرانه‌ش کراسی دهره‌دامانیان له‌به‌ر کردووه، که پێیان گوتراوه‌ سیاجامه‌چران که ئیستاش هه‌ورامان ئەو سرودانه‌ی پاراستووه، تا ئیستاش سیاجه‌مانه‌ چران ئەو ئاوازه‌ ده‌چرپه‌وه، به‌لام به‌ شیعری برگه‌یی ئیستای شاعیران.

هه‌لبه‌ته‌ ئەو ولاته‌ی که هونه‌ری تیدا جیگیر ده‌بیت، ئەوه‌ نیشانه‌ی ئارامی و سه‌قامگیری بۆ ئەو ولاته‌ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، له‌ ولاتیکدا ئارامی پووی تی بکات، ئەوه‌ بێ گومان که هونه‌ر و ئاواز و گۆرانیشی ناسه‌قامگیر ده‌بیت، بۆیه‌ هه‌ورامان ئاواز و گۆرانی له‌ سه‌رده‌می دێریندا پێشکه‌وتووه، ئەوه‌ ئەو به‌لگانه‌ ده‌سه‌لمیتنی، که هونه‌ر له‌و ده‌قه‌رده‌دا بره‌وی هه‌بووه. هه‌رگیز له‌ناو میله‌تیکه‌ی دو‌اکه‌وتوودا فه‌ره‌هنگ و ئاواز و گۆرانی پێش ناکه‌وتیت.

«وه‌ک میژوو بۆمان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، موزیک جیگه‌یه‌کی به‌رپێز و هه‌ترای هه‌بووه و له‌ زۆر بۆنه‌ی فه‌رمی و میللیدا به‌کار بره‌وه، ئەوکاته‌ش که (دیاکۆ)ی یه‌که‌مین شای (ماد)، وه‌ک شا چووه‌ته‌ سه‌ر ته‌خت، له‌لایه‌ن جه‌ماوه‌ر و موزیک ژه‌نانه‌وه‌ کراوه‌ته‌ جه‌ژن و شادی و (کۆس) و شه‌به‌پووریان ژه‌نده‌وه.» (۳).

ئەو نیشانه‌یه‌ زۆر دروسته‌ ئاهه‌نگ و شادی، له‌کاتی خۆشیدا ساز ده‌کریت، هونه‌ریش به‌ تایبه‌تی هونه‌ری هه‌ورامان دووره‌ له‌ ته‌نگه‌ و په‌ناگیری ناله‌بار، که

«ئه‌گه‌ر میژووی راسته‌قینه‌ی له‌ دایکه‌بوونی، (زهردهشت) و گه‌یاندنی ئایینه‌که‌ی بزانی، ئەوه‌ ده‌شتوانین میژووی بلا‌بوونه‌وه‌ی سرودی (گاپا، گاتا، گازه‌)ش به‌ سه‌ره‌تای له‌ دایکه‌بوونی موزیک و گۆرانی دابنپین، ئەگه‌ر ئەمه‌ش سه‌خت و دژوار بیت، ئەوه‌ سروده‌کانی (گاپا)، سه‌رچاوه‌ پوونه‌کانی موزیک و گۆرانی ولاتن، هه‌رچه‌نده‌ له‌م میژوو ده‌ستیشان کردنه‌دا، (ده‌بی میژووی هه‌ردوو شارستانیه‌تی (ئیلام) و (هور) له‌به‌رچاو بگه‌ڕین، که له‌ شارستانیه‌تی (ناری) و (ماو) کۆنترن.» (۱).

راسته‌ دیاریکردنی چه‌رخ و داژی میژوویی ئەوه‌نده‌ کاریکی ئاسان نییه‌، به‌لام لیکۆلینه‌وه‌ و به‌ره‌و پێشچوونی ئەمرۆی جیهانگیری وه‌های کردووه، که هه‌موو هه‌رمان و کاره‌کان به‌ باشی جیبه‌جی بکرتن. ئەگه‌ر ئەو لیکۆلینه‌وانه‌ له‌سه‌ر ئاستی زانکۆکان و شه‌یوازی ئەکادیمی وه‌رگه‌رت، ده‌بیت ئەو که‌سانه‌ی که له‌ بواری که‌له‌پووردا شاره‌زان، ئەوانه‌ ئەو کارانه‌ راپه‌رپین، به‌ وردبینی و به‌ چاوساگی و باشی هه‌ول و تیکۆشانیان ته‌نیا بۆ ئەو مه‌به‌سته‌ بیت، که شاره‌زان لێی، نه‌ک به‌ هه‌ره‌مه‌کی و نه‌شاره‌زایی ئەو بواره‌ کار بکه‌ن.

«واژه‌ی «گاپا=گازە»ش له‌ ناوه‌رۆکدا به‌ مانای: راز و

ولات، بۆ دواکه وتوویی بگه ریتیتته وه، به لکو هه ردهم هونه ر نارامی و هیتمنی و ئاسایش له بنه ما سه ره کییه کانیه تی، به لام ئه وولاتانه ی که جهنگ و خه مینی تیدا بیت، موزیک هیتمای بۆ ده کات، بۆ ناخوشی نهک بۆ خوشی، به لام په یامی هونه ر هه ردهم بۆ خوشیه، نهک بۆ ماته مینی و نا ئارامی.

موزیک یاسایه کی ریکو پیک به رجه سته ده کات، ئه و ئاوازه نه ی که له ده قه ری (هه ورامان) هه ن، بیجگه له گۆرانی چه مری به هه ر دوو به شه که یه وه. هه موو ئاوازه کان باسی خوشی و شادی و دادی کۆمه لایه تی ده که ن. هه روهک گوتمان هونه ر بۆ ئه وه نه خو لقاوه خه م هی نه ری تی، به لکو هه ردهم شادی هی نه ره، هه روه ها شیعریش له گه ل ئاوازه کاند ده بیت یه کانگیرن، نهک ئاوازه که ئاوازی خوشی بیت، هونه رمه ندی گۆرانی بیتر، شیعر ی خه مینی بۆ به رجه سته بکات، واته هه ر بۆنه و ئاهه نگیک جو ره ئاوازیکی بۆ ده لوی (بۆ بووک بردن)، یان (گزی باره کله)، ئه مه ئاوازی شادی هی نه رانه ی بۆ ساز ده کریت.

«له سه رده می ئه شکانی (۲۴۷ پ.ز، ۲۲۷ پاش، ز)، ژماره یه کی زۆر شایه ر و هی کایه تخوان له ناو کۆمه لدا هه بوون، ئه مانه پیتیان ده و ترا! گو سان، له ناو ئه مانه دا داب و ده ستووری (میترا یی)، یان ئه فسانه ی رۆنانی جیهان و دروستبوونی دنیا، له ئایینی میترا ییدا، رۆلئیکی گرنگی ده بی نی، به لام نه ری تی بوونی گۆرانی بیتر گه رۆک و شایه ر و هی کایه تخوان، له ناو کولتووری هه موو گه لانی هی ند و ئه و روپی و ئه و گه لانه شدا با وه، که که وتوونه ته ژیر کاریگه ری قوولی ئه و گه لانه وه، وهک کولتووری تورک زمانه کان (۴). ئه و گو سانانه هه موویان ئاواز و گۆرانی هه ورامانیان چری وه، دیاره ئه وانه، فه ره نه نگ زیندوو که ره وه ی ئاریان قاچه کانه. له کۆمه لگه یه که وه، دابونه ریت و خووی جیاواز هه یه، هونه ر و فه ره نه نگ هه ر نه ته وه یه ک بۆ نه ته وه یه کی دیکه جیاوازه. ئاواز و گۆرانی هه ورامان خاسیه تی تاییه تی خو ی هه یه، وتنی ئاوازه کان به دوو قوولی، یان سۆ قوولی، یان به شپوه ی گو سانه کان گۆرانی کۆرالیان چری وه. «ئه و ئامی رگه له موزیکانه ی که له زو وه وه به کارهاتوون، هیشتاش به کار دین، به گویره ی شار و گوند ده گۆردین که بریتی بوون له زورنا و ده هو ل و

ته مووره و پیک و دووزه له و دو مبه لهک، له هه ندیک شوینی تاییه تدا شمشالیش به کار دین.» (۵).

ئاوازه گه لی گۆرانی که وتمان: گه ل، واته به کۆ گۆرانی و ئاواز ده چرن، له گه ل هه ریبه که له و ئامی تره موزیک یانه که ده قه ری هه ورامان سه رچا وه ی زید و دروستکه ریانه، به تاییه تی ئامی تر شمشال، که حه زه تی (داود) پیغه مبه ر ئا و ئامی تر شمشاله ی به کاره ی نا وه، دیاره به کاره ی تانی ئامی تر موزیک بۆ ئاوازه کان، زیاتر په ره به ئاوازه کان ده دریت، چونکه هونه رمه ندی گۆرانی بیتر زیاتر هه ست به حه وانه وه ده کات، له هه مان کاتدا گۆرانی بیتر ده زانی چی بلیت و چی نه لیت.

«له زۆر شوینی کوردستاندا هیشتا ئاسه واری سه رده می سه روه ری ئایینی زه رده شت ما وه ته وه که به نمونه ده توانم ئاماژه بکه مه سه ر ئاته شگه ی گو ره ی پا وه و پشتی ته ویله و ئاته شگه ی چله خانه ی هه ورامانی تهخت و ئه شکه وتی کۆسالان و گوندی وه یسه ی لای مه ریوان و قه لای گا ورا له کیمنه و کیوی پیر رۆسته م (پیر رۆسته م) ی هه ورامان و...» (۶).

له کیوی (پیر رۆسته م) هه زاران به لگه ی ئه وه هه ن، که به دیارترین نمونه ی ولات و جیهان ده دریتته نووسین، ئه گه ر نووسه ر و دل سو زانی ولات بتوانن لیکۆلینه وه ی ئاکاری بکه ن، ئه و کاته ده رده که ویت کیوی کۆسالان، یان قه لای گا ورا له کیمنه چ نه ختینه یه کی هونه ری و ئه ده بی هه ورامانی تیدا یه وهک: قه باله کانی هه ورامان، یان ئه و هونه رمه ند و گۆرانی بیترانه ی کیمنه، که برایانی کیمنه چ ئاواز و گۆرانی یه کیان له لا جه م و جه م بووه. ئه و ئاوازه نه ی که له سه رده می (زه رده شت) دا چراون زۆریه ی زۆریان له کیمنه به ده م گۆرانی بیترانی ئه وسا و ئیستا پارێزراون، نه بوونی شوینه وارناسی دل سو ز و نه بوونی هوکاره کانی تو ماره کانی ده نگ، هو یه کی زۆر ناله بار بووه، بۆ لانه کورده وه ی دل سو زانه ی ولات، هو یه کی دیکه ش ئه وه یه دا گیر که ران نه یان هیشتوو ه گه رۆکه زۆر شاره زا و ئه کادیمی هه کانی بیگانه به (هه ورامان) دا بگه رین، دیاره ئه وه ش وای کورده وه رۆله به ئه مه ک و بو تره کانی هه ورامان هه ر له و ساته وه خته دیرینه وه تا ئه مپۆ سنگ به سنگ بۆ وه چه و نه وه کانی ئیستایان هیشتوو ته وه. ئه و ئاوازه نه ش زۆریه ی زۆریان دابونه ریتی ولات ده که ن به شیوازی زۆر جوان «زه رده شت له ئه ندیشه

و گفته و کرداردا خوازبار و پهیرهوی چاکه به و دوزمینی خراپه به و پاسه وانی بیخ نوایان و سته م لیکراوانه له بهرانبه ری سته مکاراندا و پاریزه ری - گا (۴۱) واته: نازهللی نازهلدارانی شار و گونده له بهرانبه ره جهرده بی و تالان و برۆبیدا...» (۷). هه ورامان و ولاتی ناهورایی و ولاتی سروشت و پیگه ی ژبانه وهی مرۆفایه تی و پاراستنی هه موو کولتور و به تاییه تی سامانی نازهلداریش زمان پاراوی بهرانبه ره به هه موو گیانله بهر، مایه ی نه وهیه، که نه م ولاته هه روا به زیندوویی ده مینیتیه وه، چونکه نازادی ره ها له م ده قهرده دا دابین بووه، جیاوازی نه کردن له نیتوان (نیر و می) نه وهش نیشانه و به لگه ی نه وهیه، لانکه ی مرۆفایه تی بووه.

«په نای دلته نگیز»

په نای دلته نگیز هه وارگه ی وهش وهش

چه نی کلپه و من گه له ی داشۆکه ش

شوان وهشوندا بیری گیتاره

من وه پیشوازی مه یلم کریاوه

وهشا ناسۆگه و ههواره کونتی

ته ماشاوه زهرده و تهخت و لهۆنی

هه ره ده ساوه ندهس مرپونه جامی و

هه ره ساتیو چه نو په یکه و په یامی و

قورینگه ی بهرزی ورینگه ی دامه ن

سهخت و کللاهه ره روکه شی سامه ن» (۸)

هه ره چه نده من پیشتر نامازهم به سه ره به سی مرۆف دابوو، هه ره وه ها به زه بی و خو شه ویستی بو سه ره جه م بوونه وه ری نه م سه ره زه مینه و خو شه ویستی شوان بو گهل و نازهلگه ی، نیشانه و به لگه ی زیندووی شاعیرانی هه ورامان بو نه و مه به سته و زرنگانه وهی قورگی هونه ره مهن دی ده نگ خو ش بو نازاوه جو ره به جو ره کانی هه ورامان، بوونی سامانی نه ته وه بی ولاتی ناهورایی و بوونی نامیری موزیکی جو روا جو ره، که ئیستاش هه ندیته هونه ره مهن د ناویان نازانیت، نه مانه هه موویان به لگه ن بو هه ورامان که که لله سه ری فه ره نه گی سه ره تاسه ری ولاتی کوردانه، به لام به داخه وه تا نه مرۆش هه ره هونه ره و شیعر و نازاوی به نازادی خنکینراو ته ماشا ده کریت.

«دهنگ و ده ره ی می چه ناوه دانی

دنیا نامیتنه به گرشی جوانی

که پر و کۆگا و کیتل مه رز و که له بهر

هه لای هه ره والان چه بزهی نه خته ره

ویته ی مه ل مه یۆ رو وه نا شیا نه

یه ساته ن که شی کۆش و کۆی لانه

به زمی شه و نشین نه للاحه ی ده رویش

هه ریو به نه زمی و شه وکه رو په یویش» (۹)

هونه ره مهن دانی سیکوچه ی سیچه مانه چه ران نازاوی و گۆرانی هه ورامان زۆر به نازکی، له ناو ته لار و که پر و باخاتی هه ورامان ده چه نه وه، هه ره وه ها شوانی هه ورامان به رانک و چه وغه ی مه ره زی خو مانی، ئیواران و به یانی، له گه له بیری خانمان له بهر مه ره دۆشی فره وه هه ره زه کار و لار و له نه جه ی چه م سیاوانی هه ورامان، شیعره ی بهرزی نیازی به گی هه واری بو سیچه مانه ی (تو خوا نازیز وهی) و (نه حمه د و نازاری) فره ناویتی نه م شیعره جوانه ده بن، هه وای نه سیمی ده ره و بیاری با من بلو قاسم خان، شه به ی باخ و قه سری و گشه واو باخ و نه حمه د به گ و سه ردانی چه نی نو، یان (۲۱) جووه ده ره و بیاری، چه نی شالوور وانا و خانه قا و ته کبیه و بیاری گرد سه دا بو نه په ی نای نای عوسمان کیمنه بی و پاشا و گۆرانی وا چاوه ورامانی، بوچی وه شا هه وامان و چه مه حسین کیمنه بی و گیان له رزانه و شه فیع کیمنه بی و لایه لایه و (مه تی به یزی) نه دا و لالو عوسمانی ناویتی نه به خه نده و زارۆلا هه ورامانی، یان رازیانه رازیانه، نازاوی دارا هه ورامانی، ناویران ده بی له گه ل شیعره محه مه نه مین کاردۆخی، نازاوی به رزه چه ری جه میل نه وسوودی (ره فیق) نای هه وار ده کات بو نازادی سه ره تاسه ری ولاتی، ده نگ و جیهان به خشی نه وسوودی په خشان ده بی خالسیا و گیان له یلی گیانی! ده نگ و ده هۆل و لالو چه مه قولنه ی و باوانم باوانی لالو (نه لی و هیده ره) ی نه وسوودی، سانا ده چه ن بو دیوه خانی (جافسانی لهۆنی) هه ورامان سه ره پاکی نازاوی ناهوراییه و هاوار ده کات بو ناوه دانی ولاتی ئاریانقاچی، شیعره بیسارانی و میرزا شه فیعی پاوه بی، وه شته را جه ده نگ هه زاران گۆرانی واچی، چونکه هه ره میلله تیک خاک و خو ل و زید و زاده ی به نه خشه ی جوگرافیای نه ناسیت، ناتوانیت هه نگاو بو ناوه دانی ولاتی بنی، هه ره گه لیک نازاد نه بی، ناتوانی داوی نازادی بو گه لانی جیهان بکات، بو به نازادی بو مرۆف بهرکه مال بی، زیاتر هونه ره و نازاوی و گۆرانی پیش ده که ویت، بو به هونه ره مهن دانی هه ورامانی

دهتوانن به فورمه لهی خوځیان بایه خ به هونه ر بدنه. ناواز، یان خوځیا له بنه رتدا، (هونیا) بووه «تیپی یه که می که (ه)تییه، کراوه به (خ)ی و کردوویانه به (خوځیا)! (هونیاواز)یش که له و چاخه دا بو (بهیتیتز) به کار براوه، وشه ی کوځی پاله و بییه که دور نییه دوا ی له ناوچوځی دهسه لاتی ساسانییه کان کرابی به (خونیاگه ر)، وشه ی خوځیا له فارسیدا به سروود و نه غمه و ناواز دیت، له کاتییدا (هون Hun)، یان (خون Xun) له زمانی پاله ویدا، یانی خوځ و باش، (وازیش) وشه ی (واچ)ه، که هه ورامییه و دهیتته گوتن، هه ووه ها ناواز (هونیاگه ر Huniyagar)، یان (هونیواز Hu-niywaz) یش که له و سه رده مه دا کراوه به (خونیا گه ر Xuniyagar) یانی: ناوازی خوځ، گه ریشی له سه رچاوه ی هونیه ووه هاتیت، به مانای نه و که سه یه که هه لسه ست دهوځیتته ووه و به ناواز دهیچری...» (۱۰) هونیاگه ر، یان ناواز چر، وشه ی چر بو ناوازی ساچه مانه به کار دیت، چونکه چر ته نیا بو سروود به کار دیت و سروودیش یان تاینییه، یان نیشتمانییه، به لام ناوازی به رزه چری سیاچه مانه نه و سروودانه که موغه کانی زه رده شتی ناوازی به رزی سیاچه کانیان چریوه. جامه، یان کراسی ره شی درتیزان له به ر کردوه، دیاره له بو نه ی تاینی، له و سه رده مه دا جلی هه مه جوځیان له به ر نه کردوه، به لکو جلی تاییه تیان له به ر کردوه، بو نه ووه ی له جه ماوه ری گوځگر جیاوازیښ.

«لیره دا پتوبسته شتیک روون بکه مه ووه نه ویش نه ووه یه که: وشه ی (گوځران)، یان (گوځرانی) به واتای زمان، یان زارواه نییه، به لکو ناوه بو تیره ی (گوځران که کوردن و میژوو یان کوځه و پهیره وی تاینی نه له ق، یان یارسانن، که کاکه بییشان پت ده لین، به لام کوځمه ل، یان تیره یه که له کورد له لای که رکوک ده لین، که یارسانن و به هه ورامی قسه ده که ن و پتییان ده لین ماچو کوځزان...» (۱۱)

ماچو کوځزان زوځن و زوځیه ی ولاتی کوردان به م (ماچو) یه قسه ده که ن، ناواز و گوځرانیشیان هه ر به شیعری شاعیرانی هه ورامی زوان ناخافتن و ده ستور ده دن. گوځرانی و شایی و لوغانی یارسانه کان، به یت، یان لاوځه، یان دیالوگیان به هه ورامییه، که واته هه ورامان ناخیه وری، یان گف توگوځی هه موو یارسان و

نه هلی حق و کاکه بی و شه به ک و زازاکی و شپخان ی و باجه لانی و زهنگه نه یی و نه رده لانی و تولولولکییه کانه، راسته هه ندیک جار دهسه لاتی سیاسی خوځی دهسه پتیت و ده بیتته زمانی فه رمی، به لام له هه مان کاتدا زمانی تاینی هه رگیز ماکی خوځی ون ناکات وه ک هه ورامان، نه و هه موو شپوه زمانانه ناخافتنی پت ده که ن، که چی هه ورامان خه لکه که ی هه ر به هه ورامی قسه و دهنگ و گوځرانی پت ده که ن، نه ووه ش ناوازییه، که هه رده م هه ورامان به زیندووی ده میتیتته وه. «ره چله کی دانیش توانی هه ورامان، یان به واتایه کی دیکه میژووی (هه ورامییه کان) بو لولوییه کان بگپینه وه، که نه م راستییه زوځر کوځتره له گپرا نه ووه ی نه وان بو (به هه من کوری دارا به هه من کوری نه سفه ندیار کوری گوشتاسب کوری نه هراسب کوری سیاوه ش کوری که یکاوس کوری مه رمه هاد کوری مه نوچه ر کوری سیامه ند کوری کیومه رس). دیاره گپرا نه ووه ی ره چه له کی هه ورامییه کان بو یازده پشتی دوا ی (به هه من)، واته گپرا نه ووه ی ره چه له کی که متر له (هه زار) سالی میژووی، خو نه گه ر (به هه من) هاوسه رده می سو مه رییه کان بو بیت، نه وه هه له یه کی گه وریه میژووی هه ورامییه کان بو دواتر له سو مه رییه کان بگپینه وه، بو یه هه له یه کی گه وره ده که یښ ژبان له ناوچه یه کی چیا یی سه ختی هه ورامان، ته نانه ت بو سه رده می دوا ی (گوندی چه رمو) بگپینه وه، که به ر له (۶۷۰۰) پتیش زاین ده که رتته وه...» (۱۲).

هه ورامان ده ولته تی حه وزه ی سیروان و خه شه نیره ی هه بو بیت، ئیدی چما میژووه که ناگه رتته وه بو (۴۰) جل هه زار سال له مه و به ر که نامیتری ته م بووره له وئ دروست کراوه کاتیک ریکخراوی یونیسیتف به به لگه سه لماندییتی و له روژنامه ی (باس) له مانگی نه یلوولی روژی سی شه مه، سالی ۲۰۱۲ بلا وکرا بیتته وه، بوونی نه و نه شکوه ت، به لگه دیرینه که له سه ر کیوی (بیستون) و شاخی (هه ر هه ر) و کو سالان نیشانه و به لگه ی زیندووی باسه که مانه، دیاره نووسه ر فره به باشی بو ی چوه، بو یه له گوځاری هه وراماندا ناوازم پت دا.

«نه مه جگه له ژبان له نه شکوه ته کانی (شانیداری) دامینی چیا ی برادوستی سه ر به پاریزگای هه ولیر و (هه زار میتر) دامینی چیا ی به رانانی باشووری سلیمانی،

که ژيان بۆ به که ميان بۆ نزیکه ی (۶۰) ههزار سال و له دووه ميان بۆ نزیکه ی (۵۰) ههزار سال پيش زايين دهگه رپيتهوه، ئيتر چون ژيان له ناوچه ی سهخت و بهرزی هه ورامان بۆ ئه و ميژوانه بگه رپيتهوه... (۱۳)

دباره ميژووی مرۆفایه تی بۆ به که مین جار له هه ورامان دهستی پش کردوه، توانه وه ی سه هۆلبه ندانی شاخی (شاهۆ) و شاخی (هه ره ره)، له وپوه کۆچ دهستی پش کرد به دوو روانگه، به که ميان بۆ هیندستان و ده وروبه ری، ئه وی دووه ميان بۆ ئه وروپا و له نگه رگرته ی که شتی نوح له کیتی نارارات، بوونی ئه شکه وتی داله هۆ و ئه شکه وتی دووره بنه ی شاخی سوورین، یان بوونی تامیتری موزیک که ئاماژه م پش دا، ئا له و شوینه دا ژیار شارستانی ه تی دهستی پش کردوه، ئه وه مان بۆ ده سه لمینیت که له ولاتی ئاریانقاچه کان له پش هه موو جیهان ژيان دهستی پش کردوه. به لام [نان ئه و نانه یه ئه مرۆ له خوانه].

پرسیاریکی دیکه ئه ویش ئه وه یه: تامیتری (شمشال) که سه رچاوه که ی هه ورامانه، ئه وه ميژووه که ی زۆر کۆنتره له وه ی که ئاماژه مان پش دا، ولاتی موزیک ئاواز و گۆرانی خۆی له و سه رده مه دا هه بوو، چما ژيان له وئ به مسۆگه ری فه راهم بووه؟ بۆ به توانیویانه تامیتری شمشال و ئاوازی گۆرانی په ره پش بدن، ئه و ولاتانه ی که شه ر و ئاژاوه یان تیدا بوو، هه رده م ژيانیان به کۆچه رایه تی بر دووه ته سه ر، له سه رده می دیریندا ئاین له و ده قه ره ده رکه وتوه، ئه ی به کتا په رستی له هه ورامان بۆ به که م جار دهستی پش نه کردوه؟ ئه مه و ده یان به لگه ی تر، له و باره یه وه هه یه، به لام لیکۆلینه وه زۆر گرنگه، چونکه تا ئیستاشی له سه ر بچ که مترین لیکۆلینه وه بۆ هه ورامان کراوه، بۆ به ئه رکی سه رشانی هه مووانه، هه ر هه موویان ده ست به لیکۆلینه وه بکه ن، تا ئه و سه اته بۆیان ده رده که ویت، که هه ورامان لانه ی مرۆفایه تی بووه.

میژووی موزیکی هه ورامان، به تایبه تی ئاواز و گۆرانی ئه م ده قه ره ئه وه نده ره نگینه هه تا لیکۆلینه وه ی بۆ بکریت، وه کو ئه وه وایه، به ردیکت له ناو گۆمیکی قولدا ده ره ئینابیت، ناسین و په ره پیدانی هونه ر، وه که ئه وه وایه شوناس و زیدنامه ی ولات، به دنیا بناسینیت، چونکه هه ر هونه ره به رگری له سه رمایه ی گه لان ده کات، ئاواز و گۆرانی جوۆر به جوۆری ولاتی ئاریانقاچه کان،

ئه وه مان بۆ روون ده کاته وه، هه ر ئه وه ش وای کردوه که نه ته وه کان به هۆی هونه ره که یانه وه له زۆلم و زۆرداری داگی رکاری و شالای ئه نفالی داژ له دوای داژ ده پارێزیت.

«فۆلکلۆر وه ک سامانیکی نه ته وایه تی میلله تی کورد ده بینم! له هه ر به ره هه میکا توانیموه دوو گۆرانی، یان سه گۆرانی زیندوو بکه مه وه، زیاتریش هه ولیم داوه ئه و فۆلکلۆره نه بیستراوانه بلیم که تۆمار نه کراون، کاتی خۆی که (به رخه گیان) م وت به جه وه له یه ک چوینه ناوچه ی هه ورامان گۆریم له مندالی بوو ئه و گۆرانییه ی ده وت، منیش بچ ده سکاری کردن هه ر به و شیوه یه به ده نگی خۆم تۆمارم کرد.» (۱۴)

په راوتز و سه رچاوه کان:

- ۱- محمه دی حه مه باقی، گۆفاری چلاواز، ژماره (۳۲)، هه ولتیر، سالی (۲۰۰۸) زایینی، لاپه ره (۱۰).
- ۲- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۱۰).
- ۳- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۱۱).
- ۴- محمه دی حه مه باقی، گۆفاری چلاواز، ژماره (۳۴) هه ولتیر، سالی (۲۰۰۸) زایینی، لاپه ره (۱۰).
- ۵- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۱۶).
- ۶- جلیل عه باسی، ئافیتسا- گاتاگان له میژینه ترین سه رووی کوردی، چاپی یه که م، هه ولتیر، سالی (۲۰۰۳) زایینی، لاپه ره (۹).
- ۷- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۳۹).
- ۸- نیازی به گی هه واری، شه ی شه و، چاپی یه که م، سلیمانی، سالی (۲۰۱۴) زایینی، لاپه ره (۲۶۳).
- ۹- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۲۶۴).
- ۱۰- ناسری په زازی، گۆفاری خاک، ژماره (۶۱)، سلیمانی، سالی (۲۰۰۲)، زایینی، لاپه ره (۲۷).
- ۱۱- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۲۶).
- ۱۲- د. که یوان ئازاد نه نهر، گۆفاری هه ورامان، فیستیفالی ئورو موون، سلیمانی، سالی (۲۰۱۲) زایینی، لاپه ره (۱۰).
- ۱۳- هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۱۰).
- ۱۴- نه جمه ددینی غولامی، گۆفاری رامان، چاوپیکه وتن، ژماره (۷۹)، هه ولتیر، سالی (۲۰۰۳) زایینی، لاپه ره (۸۰).